

Grzegorz NYCZ

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

GEPOLITYCZNY WYMIAR POSZUKIWAŃ RÓWNOWAGI STRATEGICZNEJ I NARZĘDZI ODSTRASZANIA W POLITYCE BEZPIECZEŃSTWA USA W XXI WIEKU

Abstrakt:

Celem artykułu jest analiza zmian w polityce odstraszania USA po zimnej wojnie w realiach „drugiego wieku nuklearnego”, rosnącej liczby państw dysponujących bronią masowego rażenia oraz groźbami sięgnięcia po nią przez rządzone przez dyktatury agresywne państwa zbójckie oraz organizacje terrorystyczne (przede wszystkim radykałów islamskich). Podstawowe modyfikacje polityk odstraszania USA uwzględniały zastąpienie jednego głównego zagrożenia i rywala - radzieckiego - wieloma potencjalnymi państwowymi i niepaństwowymi adwersarzami o zróżnicowanych potencjach i zdolnościach, wymagających zastosowania odstraszania „szytego na miarę”. Wyzwaniami geopolitycznymi o najpoważniejszym znaczeniu dla USA pozostawały w okresie pozimnowojennym relacje z potężnymi mocarstwami niedemokratycznymi - Rosją i Chinami - oraz państwami niechętnymi wobec Zachodu, rozwijającymi zdolności posługiwania się bronią masowego rażenia i środkami jej przenoszenia (Koreą Północną, Iranem). Wyjątkowo trudnym wyzwaniem geopolitycznym okazała się rosnąca niechęć Rosji wobec mocarstw zachodnich potęgowana przez rozszerzenie NATO oraz euroatlantyckie aspiracje Ukrainy i Gruzji, które dla autorytarnego i brutalnego reżimu Władimira Putina stały się powodem do agresji militarnej, rozpoczynającej wraz nielegalną aneksją Krymu okres tzw. „nowej zimnej wojny”. W odniesieniu do rozpraw H. Mackindera w XXI w. szczególnie istotnym pozostało pytanie o pozycję Europy Wschodniej jako klucza do eurazjatyckiego sworzni („Heartland”) i obszaru dążącego do obrony niepodległości wobec naporu rosyjskiego.

Słowa kluczowe: równowaga strategiczna, odstraszanie, polityka bezpieczeństwa USA, „Heartland”, geopolityka eurazjatycka.

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie o aktualność geopolitycznych wizji Halforda Mackindera i Nicholasa Spykmana w XXI wieku z punktu widzenia równowagi strategicznej (nuklearnej) i polityk odstraszenia. Pozimnowojenne zmiany o znaczeniu geopolitycznym w zakresie strategicznego poziomu militarnego obejmowały dostosowania do realiów drugiego wieku nuklearnego - większej liczby mniejszych mocarstw nuklearnych. W erze pozimnowojennej modyfikacje polityk bezpieczeństwa USA przyznawały zwiększone znaczenie zagrożeniom poziomu regionalnego, w tym ze strony państw zbójcekich rządzonych przez dyktatury, dążących do dominacji regionalnej i posługujących się bronią masowego rażenia (BMR). Pytania o geopolityczne znaczenie zmian w wyścigu zbrojeń po zimnej wojnie obejmowały także rosnącą rolę obrony przeciwrakietowej, bardziej zaawansowanej od czasu Inicjatywy Obrony Strategicznej Ronalda Reagana. W uwarunkowaniach drugiego wieku nuklearnego główne mocarstwo - USA - było zmuszone prowadzić politykę odstraszenia wobec wielu możliwych zagrożeń w miejsce jednego głównego - radzieckiego. Wyzwania międzynarodowe po 11 września 2001 r. zmuszały USA do zmiany priorytetów polityki bezpieczeństwa, skupianej na kampanii antyterrorystycznej i krajach muzułmańskich jako możliwym zapleczu najbardziej niebezpiecznych form terroryzmu.

Geopolityka w ujęciu historycznym a mocarstwowość USA

Jak wyjaśniał Carlo Jean, rozwój geopolityki jako dyscypliny związany był z twórcą tego pojęcia Rudolfem Kjellénem, klasyfikującym je w obszarze nauk politycznych, z którymi łączył geografie tworząc obraz państwa jako żywego organizmu (Edström, Björk, Lundén 2014), oraz Friedrichem Ratzelem - w zakresie uwzględnienia aspektów politycznych w geografii (Jean, 2003, s. 43-44, 61-72). Pisząc za Carlo Jeanem, wystąpienie szkoły Karla Haushofera przeciwko koncepcji H. Mackindera dotyczącej zabezpieczenia niezależności Europy Wschodniej jako klucza do eurazjatyckiego sworznia („*pivot area*”, później „*Heartland*”), na rzecz tworzenia „przestrzeni życiowej” dla imperialnych Niemiec w *Mitteleuropie*, przyczyniło się do konfliktu niemiecko-brytyjskiego (Ibidem).

Halford Mackinder w artykule z 1904 roku, jako obszar eurazjatyckiego sworznia - kluczowy dla mocarstwowości w wymiarze światowym – przedstawił terytorium Rosji oraz Azji Środkowej (Turkistanu) wraz z częścią Persji oraz Afganistanem, do Tybetu i Mongolii, czyli obszary odpowiadające zlewisku kontynentalnemu i arktycznemu (Mackinder, 1904, s. 429, 435-436). Obszary te pozostawały wówczas pod panowaniem Rosji występującej w miejsce imperium mongolskiego i wywierającej presję na sąsiadów - od Skandynawii poprzez Polskę, Turcję, Persję, Indie i Chiny - jak niegdyś ekspansywne plemiona Wielkiego Stepu (Mackinder, 1904, s. 429, 434-436). W ujęciu H. Mackindera

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

centralna pozycja geopolityczna Rosji w wymiarze światowym odpowiadała środkowemu położeniu Niemiec w Europie, przy czym zdobycie imperium światowego mogła umożliwić Rosji budowa floty oparta na środkach uzyskanych w wyniku ekspansji na terytorium mniejszych krajów eurazjatyckich (po budowie kolei transsyberyjskiej umożliwiającej inwazję w Mandżurii) oraz sojusz rosyjsko-niemiecki (Ibidem). Opisany eurazjatycki obszar kluczowy, nazwany „ziemią serca” - *Heartland* - przesądzać miał o władztwie nad dwoma kontynentami – eurazjatyckim i afrykańskim, stanowiącymi pewną jedność („Wyspę Świata”), zaś kontrolę nad tymże sworzniem zapewniać miała Europa Wschodnia, pozostająca w obrębie sporu germańsko-słowiańskiego (Mackinder, 2009, s. 62-63, 73-74, 150). Przewidywania H. Mackindera co do rezultatów rywalizacji okresu II wojny światowej prowadziły do wizji przewagi mocarstw demokratycznych - sojuszu brytyjsko-amerykańsko-francuskiego (Mackinder, 1943, s. 604).

Amerykański geopolityk Nicholas Spykman z perspektywy II wojny światowej przekonywał, że ważniejszym geopolitycznie obszarem od opisanego przez H. Mackindera *Heartlandu* były jego obrzeża - *Rimland*, czego potwierdzeniem miała być koncentracja potęgi radzieckiej na zachód od Uralu, zaś przyszłość kontroli ogólnoswiatowej zależeć miała od współpracy brytyjsko-rosyjsko-amerykańskiej w sprawie Europy (Spykman 1944, s. 40, 44). Jak pisał Nicholas Spykman, zmianą geopolityczną czasu II wojny światowej był proces napierania na stworzenie eurazjatycki przez Niemcy i Japonię, w miejsce wcześniejszej rywalizacji rosyjsko-brytyjskiej - potęgi lądowej i morskiej - na obrzeżach *Heartlandu* (Spykman, 2008, s. 182-183).

Donald Meinig dostrzegł oddziaływanie koncepcji *Rimlandu* Nicholasa Spykmana w zimnowojennej polityce powstrzymywania wpływów radzieckich przez USA, realizowanej poprzez system sojuszy, przy czym uczony ten oceniał ZSRR jako mocarstwo kontynentalnych obrzeży raczej niż samego *Heartlandu* - zawężonego w tym ujęciu do południowej części obszaru opisanego przez Mackindera - opanowanego i asymilowanego przez Związek Radziecki (Meinig, 1956, s. 555, 566). Punktem ciężkości ZSRR - jak pisał D. Meinig - był trójkąt Moskwa-Ural-Ukraina, od którego poszerzenia o Syberię i Azję Środkową zależeć miało skuteczne wykorzystanie przez Związek Radziecki władzy nad sercem Eurazji (Meinig, 1956, s. 566).

C. Dale Walton oceniał, że Nicholas Spykman przedwcześnie zakwestionował koncepcje Mackindera obniżając znaczenie *Heartlandu* na rzecz *Rimlandu*, którego potencjał przeszacował względem stanu rzeczy w latach II wojny światowej i okresu zimnowojennego. Upadek ZSRR i wzrost znaczenia Chin oraz Indii pokazały jednak trafność jego przewidywań (Walton, 2007, s. 6-7).

Jeremy Black pisał, że koncepcja *Heartlandu* u progu XXI wieku nie wydawała się dobrze porządkować konsekwencji wzrostu pozycji Chin, która

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

nie wiązała się z zagrożeniem militarnym dla Zachodu (Black, 2016, s. 211-212). Drugim ważnym przykładem zmian hierarchii międzynarodowych priorytetów od czasu analiz geopolitycznych brytyjskiego pioniera tej dyscypliny z początku XX w. był konflikt Zachodu z radykalnym islamem uwidoczniiony przez zamachy z 11 września 2001 przy ogólnym zwiększeniu rangi światowej i geopolitycznej obszaru islamskiego oraz surowców naturalnych (Ibidem). Koncepcja Samuela Huntingtona, odrzucająca tezę F. Fukuyamy o ostatecznym tryumfie zachodniego systemu wartości wyraźniej zdawała się odpowiadać priorytetom zagrożeń po 11 września 2001 (Ibidem). Jak zauważył J. Black, na kanwie wizji F. Fukuyamy rozwijały się amerykańskie wizje nowego *Pax Romana*, budowanego siłami USA w miejsce XIX wiecznej brytyjskiej przewagi, na miarę dawnego imperium rzymskiego, rosnące na znaczeniu wraz z upadkiem geopolitycznej pozycji ZSRR (Black, 2016, s. 216).

John Agnew zwrócił uwagę na pozimnowojenne przejście od koncepcji trzech światów (Zachód, Wschód, i tzw. kraje rozwijające się) i polaryzującej rywalizacji nuklearnej zmuszającej do przyporządkowywania się ściśle do jednego z dwu bloków, do podziałów opartych na bogactwie informacyjnym lub różnicach kulturowo-cywilizacyjnych, przy względnym obniżeniu roli terytorium za sprawą raket dalekiego zasięgu (Agnew, 2003, s. 31). Pozimnowojenny obraz świata odnosił się w ujęciu J. Agnew albo do różnic w dostępie do globalnych sieci komunikacyjnych dotyczących finansów i produkcji, albo do dalszego kulturowego konfliktu pomiędzy Wschodem a Zachodem, pogłębianego o starcia cywilizacyjne uwypuklające napięcia między obszarem zachodnim i nienależącymi do niego częściami globu (Ibidem).

Saul Cohen w realiach pozimnowojennych budowę globalnego *equilibrium* uzależniał od otwartości systemowej, której przykładem są USA i Szwajcaria, zaś przeciwieństwem maoistowskie Chiny lub Kuba. Za istotne ponadto uznawał relacje Północ-Południe, ze względu na problemy Afryki Subsaharyjskiej i Ameryki Południowej jako obszarów zagrożonych marginalizacją i źródeł potencjalnej destabilizacji na poziomie światowym, związanej z konfliktami regionalnymi i lokalnymi, wymagającymi działań zapobiegawczych (pomocowych) na płaszczyźnie politycznej i ekonomicznej (Cohen, 1991, s. 555; Cohen, Rosenthal 1971)¹.

¹ Wkładem Saula Cohena w badaniach geopolitycznych było dokonanie rozróżnienia regionów geostrategiczných (szerszych) i regionów geopolitycznych (zawierających się w nich) z uwzględnieniem tradycyjnego rozdzielenia obszaru potęg morskich i lądowych [Kazanecki 2013, s. 156-160].

Geopolityczny kontekst amerykańskiej polityki odstraszania po zimnej wojnie

Dylemat bezpieczeństwa w kontekście zimnowojennym - jak pisał Robert Jervis - polegał na niedobrych konsekwencjach starań każdej ze stron rywalizacji o zabezpieczenie się w sposób powodujący obniżenie poziomu zabezpieczeń innych stron, w połączeniu z błędnym postrzeganiem innej strony (Jervis, 2017, s. xiii). Teoretycy podtrzymujący koncepcję spirali zagrożeń („zbrojeń i wrogości”), podawali jako wyjaśnienie cykli napięć zbrojeniowych, wyobrażenia o wrogości ze strony innych państw. Jak zauważył R. Jervis, dla teoretyków odstraszania użytecznym narzędziem analizy (w obszarze teorii gier) była gra w tchórza, zaś dla zwolenników teorii spirali zagrożeń - dylemat więźnia, prowadzący do wniosku o większych korzyściach ze współpracy państw na arenie międzynarodowej niż podążania za własnym interesem w warunkach współzależności (Jervis, 2017, 66-68, 91).

Keith Payne pisał, że w nowym pozimnowojennym otoczeniu geopolitycznym warunki odstraszania stały się antytezą tych występujących w czasie urzędowania Roberta McNamary i tworzenia zrębów gwarantowanego wzajemnego zniszczenia (*Mutual Assured Destruction, MAD*) oraz równowagi strachu (A. Wohlstettera). Stało się tak z uwagi na wielką dynamikę zmiany zagrożeń i potencjalnych przeciwników oraz potrzebę tworzenia zdolności do odstraszania „szytego na miarę” - „*tailored*” (Payne 2011).

Elinor Sloan zwróciła uwagę na konsekwencje wprowadzenia zmian do amerykańskiej doktryny wojennej odstraszania „szytego na miarę” w Czteroletnim Przeglądzie Obronnym (*Quadrennial Defense Review, QDR*) z 2006 r. Polegały one na stopniowym przechodzeniu z podejścia „jedna formuła pasująca do wszystkich” (przeciwników) do zdywersyfikowania postaw obronnych w zakresie odstraszania agresorów państwowych i niepaństwowych (Sloan, 2017, s. 59). We wspomnianym raporcie z 2006 r. Departament Obrony USA podkreślił, że w ramach modernizacji triady nuklearnej przy zachowaniu jej pozycji jako „kamienia węgielnego” zdolności odstraszania w nowych realiach, wzmocnione zostały niekinetyczne i konwencjonalne zdolności uderzeniowe oraz atak precyzyjny, np. poprzez pocisk łączonej przeciwwagi powietrze-ziemia (*Joint Air-to-Surface Standoff Missile, JASSM*) oraz taktyczne pociski manewrujące Tomahawk bez ładunku nuklearnego. „Szyte na miarę” odstraszanie miało odpowiadać zagrożeniom ery multipolarnej, stwarzanym przez państwa zbójckie, terrorystów i innych przeciwników w realiach wystąpienia adwersarzy reprezentujących odmienne cywilizacje, w warunkach konfliktów asymetrycznych, przy założeniu o utrzymaniu przewagi technologicznej USA.²

² Edward Rhodes (2000,222) podkreślił, że rozpatrywane z nową uwagą w kontekście pozimnowojennym odstraszanie konwencjonalne nie stwarzało możliwości stworzenia stabilnego państwa, umożliwianego przez siły nuklearne i miało charakter gry na czas.

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

Nieprzewidywalność odstraszania (i jego skuteczności) w warunkach pozimnowojennych wiązać należało, w ujęciu Keitha Payne'a, z zagrożeniami tworzonymi przez nieprzewidywalne, agresywne regionalne mocarstwa zbójckie (Payne, 2003, s. 425-426). Colin Gray zauważył w kontekście zamachów z 11 września 2001 r., że choć bezpośrednie odstraszanie wobec terrorystów może zawieść, dotychczasowy arsenał odstraszania powinien być skuteczny wobec państw, które mogłyby dostarczyć terrorystom potrzebne im środowisko działania (Gray, 2003, s. 453).

Robert Chandler zwrócił uwagę na istotne z perspektywy geopolitycznej konsekwencje pozimnowojennego wzrostu znaczenia zagrożeń na poziomie regionalnym oraz nowych państw zbrojących się w zakresie nuklearnym. Wskazał ponadto na potrzebę dostosowania strategii amerykańskiej do konsekwencji wyłaniania się takich nowych nuklearnych graczy w warunkach proliferacji BMR z uwzględnieniem ewentualnych unilateralnych działań amerykańskich w tym zakresie (Chandler, 1995, s. 53-55).

Jak pisał C. Dale Walton (2007), pierwsze oceny pozimnowojenne dotyczące schyłku ery nuklearnej okazały się nietrafne, gdyż przy redukcji arsenałów supermocarstw, rosnącym wyzwaniem stała się proliferacja wertykalna z udziałem takich graczy, jak India, Pakistan, Korea Północna i Iran. W ujęciu tego uczonego doświadczenia drugiej, technologicznej rewolucji w sprawach wojskowych - po pierwszej, nuklearnej - choć zdawały się prowadzić do podważenia roli samej broni jądrowej, nie potwierdziły obniżenia jej walorów (Walton, 2007, s. 52-56). Powodem była stwarzana przez nią zdolność do zakwestionowania czołowej pozycji wojskowej Waszyngtonu na polu technologii i jakości personelu również przez państwa nieposiadające dostatecznie potężnych sił konwencjonalnych, ale zdolne do sfinansowania i utrzymania małego arsenału nuklearnego (Ibidem).

Sam Sarkesian, John Williams i Stephen Cimbala (2013, s. 284-285) porządkowali pozimnowojenne priorytety w rywalizacji geopolitycznej mocarstw wedle kluczowych czynników formowania wizji geostrategicznych. Tak jak w tradycyjnych ujęciach, czynniki te obejmują konsekwencje położenia geograficznego państw, w tym bliskość głównych szlaków morskich i handlowych, dostęp do surowców (m.in. energetycznych), a także łączone z uwarunkowaniami kulturowymi cechy ustrojowe, tj. otwarty system polityczny, uznawany za podnoszący wagę geopolityczną, np. Izraela. W ujęciu tych uczonych pomocną metodą tworzenia geostrategii na potrzeby mocarstwowości amerykańskiej mogło być wykorzystanie koncepcji „rywalizujących klastrów potęgi” (*competing power clusters*). Łączyć się w niej miały tradycyjne ujęcia H. Mackindera i N. Spykmana z późniejszymi geopolitycznymi koncepcjami odpowiadającymi kształtowanym od okresu zimnowojennego doktrynom równoważenia sił, tworzenia *equilibrium*, w tym - po zimnej wojnie - także pomiędzy rywalizującymi ideologiami oraz systemami politycznymi z

Nycz, G., *Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.*

wykorzystaniem sojuszy (Sarkesian, ... op.cit., s. 287-288). Realia pozimnowojenne ukazywać mogły potrzebę nowych mechanizmów realizacji strategii globalnych w warunkach zastąpienia systemu bipolarnego przez wielość centrów wpływu tworzących „klastry potęgi”. USA miałyby wobec nich odgrywać rolę mediatora łagodzącego konflikty, przy zachowaniu wcześniejszych zdolności odstraszenia i możliwości odgrywania roli zredukowanej (jak w przypadku obalania M. Kadafiego), jak też zdolności do tworzenia równowagi sił wymierzonej w możliwego agresora regionalnego (Ibidem). W tym spojrzeniu ogólnym celom dotyczącym utrzymywania stabilności międzynarodowej i wspierania demokratycznego systemu wartości nie przeczyły starania USA o utrzymanie międzynarodowych sieci powiązań polityczno-gospodarczych z udziałem państw niedemokratycznych, przy zastrzeżeniu, iż Waszyngton miał zapewnić skuteczność sojuszy powstrzymujących aktorów o ekspansjonistycznych ideologiach - totalitarnych, autorytarnych i innych (Ibidem). A. Bacevich zwrócił uwagę na wzrost zdolności amerykańskich do wykorzystania usprawnianych konwencjonalnych sił do odstraszenia państw wyposażonych w broń nuklearną, Rosji i Chin, poprzez inwestycje w precyzyjne bronie nieatomowe niestwarzające takich moralnych dylematów, jak używanie arsenału nuklearnego (Bacevich, 2008, s. 179).

Derek Reveron, Nikolas Gvosdev i Mackubin Th. Owens (2015, s. 9) przyjmując za punkt wyjścia perspektywę Russella Weigleya na temat szczególnej dla USA ścieżki przygotowań wojskowo-strategicznym w kontekście historycznym, uporządkowali politykę wojenną Waszyngtonu w wymiarze globalnym w XXI wieku jako cechującą się:

- łączonym charakterem działań wojennych,
- koalicyjnością,
- międzyagencyjnością polegającą na angażowaniu najnowszych technologii (od cybernetycznych do orbitalnych), wielu rodzajów działań interwencyjnych, od wielkich operacji bojowych do pomocy humanitarnej.

Russell Weigley ubolewał, że po przezwyciężeniu syndromu porażki wietnamskiej w zwycięskiej wojnie o Kuwejt lat 1990-1991, niechęć USA do zaangażowania się w wygaszenie konfliktu bośniackiego ukazała nowy „reżim” angażowania wojsk, tj. używania ich nie ze względu na interesy narodowe lub wartości ogólnoludzkie i zobowiązania światowe jedyne supermocarstwa, ale wystarczająco sprzyjające okoliczności dla działań wojskowych przy braku ryzyka niepowodzeń [Weigley, 1995, s. 229-230]. Obawy szefa Połączonych Sztabów Colina Powella - jak wyjaśniał R. Weigley - przed interwencją w Bośni jako trudną do utrzymania w ograniczonych ramach miały wiązać się z doktrynalnymi przesłankami stosowania sił przytłaczających i rozstrzygających środków wojskowych, które miały być łatwiejsze do pogodzenia z założeniami interwencji somalijskiej, ale Somalia stała się przykładem fiaska państwowotwórczych interwencji USA i ONZ [Weigley, 1995, 238-240].

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

Jak pisał Antulio Echevarria (2014, 119-120), z perspektywy ery przewagi USA brytyjski strateg Julian Corbett trafniej niż Alfred Thayer Mahan przewidział ważność zdolności do używania siły poprzez działania nabrzeżne (*offshoring*) niż samej potęgi morskiej i jego koncepcje lepiej nadawały się do praktycznego stosowania w XXI wieku.

Geopolityczny wymiar współczesnej strategii bezpieczeństwa narodowego USA

W realiach wojny z terroryzmem po zamachach z 11 września 2001 r. republikańska administracja George'a W. Busha postanowiła połączyć cele kampanii antyterrorystycznej z promowaniem demokracji, w ramach strategii tworzenia równowagi sił sprzyjającej wolności³. Nowe szanse na zmianę otoczenia geopolitycznego Waszyngton ery G. W. Busha upatrywał w poprawie stosunków z Rosją, umożliwiającą - obok współpracy w wojnie z terroryzmem - nawet odejście od zimnowojennego dogmatu gwarantowanego wzajemnego zniszczenia (MAD) oraz równowagi strachu poprzez redukcję arsenaliów nuklearnych i porozumienia umożliwiające rozwój obrony przeciwrakietowej⁴. Na czele listy zagrożeń w 2002 r. Waszyngton lokował kraje zbójckie (Irak, Koreę Północną) oraz terrorystów, zwracając uwagę na niekorzystne zmiany w środowisku międzynarodowym powodowane przez państwa i podmioty wrogie USA sięgające po BMR, wyróżniające się brutalnymi metodami sprawowania władzy, brakiem poszanowania prawa międzynarodowego, grożeniem sąsiadom i wspieraniem terroryzmu.

Strategia bezpieczeństwa drugiej administracji G. W. Busha z 2006 r. podkreśliła rolę zaangażowania wojskowego w ramach interwencji w Iraku, która stała się głównym frontem działań z terroryzmem za sprawą niepowodzeń amerykańskich w stabilizacji tego państwa po zbrojnym obaleniu reżimu Saddama Husajna, gdy terroryści (m.in., związani z Al-Kaidą) przyciągnęli kluczową geopolityczną rangą regionu bliskowschodniego starali się stworzyć dla siebie bezpieczną przystań nad Eufratem - podobnie jak w Afganistanie przed interwencją USA⁵. Pojęcie geopolityki w strategii amerykańskiej z 2006 r.

³ The National Security Strategy (NSS) of the United States of America, The White House, September 2002, s. 1,

<http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2002.pdf?ver=2014-06-25-121337-027>

⁴ NSS 2002, op. cit., s. 13-14. Zgłoszony 13 grudnia 2001 r. przez USA zamiar wystąpienia z traktatu ograniczającego rozmieszczanie systemów obrony przeciwrakietowej (*Anti-Ballistic Missile Treaty*, ABM) nabrał mocy prawnej po 6 miesiącach. U.S. Department of State, ABM Treaty, <https://www.state.gov/t/avc/trty/101888.htm>

⁵ The National Security Strategy (NSS) of the United States of America, The White House, September 2006, s. 12-13,

<http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2006.pdf?ver=2014-06-25-121325-543>

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

pojawia się także w odniesieniu do oczekiwanej przez Waszyngton reformy ONZ, mającej odpowiadać aktualnym „realiom geopolitycznym”. W zamyśle administracji G. W. Busha wspieranie demokratyzacji przynosiło korzystne dla USA skutki geopolityczne, rozszerzając obszar zachodniego systemu wartości także w obszarze eurazjatyckiej masy lądowej, gdzie szanse na zmiany polityczne w kierunku wolności tworzyły „kolorowe rewolucje” - gruzińska, ukraińska i kirgiska.

W zamyśle USA lekiem na terroryzm miała być demokratyzacja, uzasadniająca interwencję w Iraku w miejsce poszukiwań broni masowego rażenia, której nie udało się odnaleźć. Hegemoniczne spojrzenia na wyzwania geopolityczne - neokonserwatywne, oparte na przewadze militarnej USA - wpłynęły na wizerunek międzynarodowy USA jako mocarstwa unilateralnego stosującego siłę w miejsce dyplomacji.

W wymiarze polityki arsenału strategicznego przykładem dążeń hegemonicznych USA ery G. W. Busha mogło być postulowane przez Keira Liebera i Daryla Pressa rozważenie hipotetycznego scenariusza wojny Rosją wykorzystującego zdolność amerykańską do pierwszego uderzenia nuklearnego jako możliwej i skutecznej operacji przy słabych zdolnościach rosyjskich do wczesnego ostrzegania przed atakiem z wyrzutni podwodnych przeciwko rosyjskiej triadzie nuklearnej (Lieber, Press, 2006, s. 47-48).

Zmiany w polityce bezpieczeństwa USA (dyplomacja zamiast siłowej demokratyzacji poprzez interwencje) widoczne były w strategii administracji Baracka Obamy z 2010 r., która przewidywała działania zbrojne we współpracy z NATO i ONZ oraz strategię odstraszania „szytego na miarę” („*tailored*”) w odniesieniu do szerokiej gamy zagrożeń, przy czym - zastrzegając sobie możliwość działań jednostronnych, administracja obozu demokratów zapowiadała podniesienie standardów użycia siły. Ważnym celem B. Obamy, za który został uhonorowany Nagrodą Nobla, była realizacja dalekosiężnej wizji świata bez broni nuklearnych. Sukcesem administracji B. Obamy były porozumienia START 2010 zawarte z Rosją, umożliwiające stopniową redukcję rozmieszczonych głowic i wyrzutni obu stron do poziomu 1550 głowic rozmieszczonych na nośnikach triady strategicznej⁶.

Ważną zmianą międzynarodową dotyczącą zdolności odstraszania czasu B. Obamy była rezygnacja w niefortunnie dobranym terminie 17 września 2009 r. z wcześniejszych planów budowy tarczy antyrakietowej - naziemnych elementów systemu obrony przeciwrakietowej w środkowej fazie lotu pocisku (*Ground-based Midcourse Defense, GMD*) w Polsce i Czechach, zastąpionych programem europejskiego etapowego podejścia adaptacyjnego (*European Phased Adaptive Approach, EPAA*) i bazami morskiego systemu obrony przeciwrakietowej *Aegis Ashore* w Polsce i Rumunii. Planowane w perspektywie

⁶ New START, U.S. Department of State, <https://www.state.gov/t/avc/newstart/>

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

2020 r. pociski obrony przed atakiem ICBM zostały jednak wycofane przez USA w 2013 roku [Durkalec, 2013, s. 20].

Strategiczne Wytyczne Obronne USA (*Defense Strategic Guidance*) administracji Baracka Obamy z 2012 r. w odniesieniu do środowiska geopolitycznego i globalnego środowiska bezpieczeństwa (*geopolitical environment, global security environment*) za najważniejsze wyzwanie uznały Al-Kaida i terroryzm, a główne misje sił zbrojnych objęły:

- kampanie przeciwterrorystyczne i zwalczanie działań nieregularnych,
- odstraszenie przed agresją,
- projekcję siły,
- zwalczanie BMR,
- działania w cyberprzestrzeni i kosmosie,
- utrzymanie efektywnego odstraszenia nuklearnego,
- obronę terytorium przed atakami państw i podmiotów niepaństwowych,
- zapewnienie stabilizującej obecności, działania stabilizacyjne i przeciwpartyzanckie z uwzględnieniem doświadczeń Iraku i Afganistanu, prowadzenie operacji humanitarnych⁷.

Czteroletni Przegląd Obrony (QDR) z 2014 r. zalecał przygotowanie na konsekwencje zmian geopolitycznych - szerszego spektrum możliwych konfliktów, w tym hybrydowych i asymetrycznych, a także z państwami wyposażonymi w broń masowego rażenia i wysokie technologie odmowy dostępu do terytorium (*anti-access, area denial - A2/AD*)⁸.

Do kluczowych celów USA ery B. Obamy na arenie światowej należało pokonanie Al-Kaidy z pomocą (m.in.) wspólnot muzułmańskich na całym świecie. Zleceniodawca zamachów z 11 września 2001 r. został zabity w akcji jednostki Navy SEALs w operacji Włóczęga Neptuna 1 maja 2011 roku (Owen, Maurer, 2012, s. 245). Po zabiciu Osamy bin Ladena na czele wyzwań bezpieczeństwa USA pozostało pokonanie Al Kaidy i Państwa Islamskiego w Iraku i Syrii, którego inwazja wykorzystująca skutki syryjskiej wojny domowej prowadzonej przez reżim Baszara al Asada oraz wycofania wojsk amerykańskich z Iraku doprowadziła do zajęcia połowy terytorium Iraku i Syrii przez radykalnych islamistów wyrastających z organizacji Abu Musaba al Zarkawiego⁹. Jak podkreślał B. Obama, za swoje osiągnięcie uważał zredukowanie sił amerykańskich rozlokowanych w Iraku i Afganistanie z poziomu 180 tys. w czasie obejmowania przez niego urzędu prezydenta do 15 tysięcy (wg stanu z lutego 2015 roku). Wzrost zagrożenia ze strony Państwa Islamskiego w Iraku i

⁷ Defense Strategic Guidance 2012, Sustaining U.S. Global Leadership, s. 1, 4-6, http://archive.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf

⁸ QDR 2014, s. vi-vii,

http://archive.defense.gov/pubs/2014_Quadrennial_Defense_Review.pdf

⁹ National Security Strategy (NSS), The White House, February 2015, s. 10,

https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

Syrii zmusił jednak USA do zakrojonej na szeroką skalę operacji lotniczej, której postępy były widoczne dopiero w latach 2016-2017¹⁰.

Druga administracja B. Obamy musiała zmierzyć się z zagrożeniami tzw. „nowej zimnej wojny” pomiędzy Rosją a Zachodem, wskazując jako główne globalne wyzwanie uderzenie państw autorytarnych na siły demokratyczne „od kryzysu spowodowanego przez rosyjską agresję na Ukrainie do wzrostu znaczenia ISIL w obrębie syryjskiej wojny domowej”¹¹.

W dokumencie z 2016 r. Łączona Koncepcja Operacyjna (*Joint Operation Concept*) do roku 2035 za niebezpieczeństwo uznano „balansowanie geopolityczne w sposób antagonistyczny” (*antagonistic geopolitical balancing*) przez przeciwników USA, rozpatrywane przez pryzmat potencjalnego osłabienia kontroli Waszyngtonu nad biegiem stosunków międzynarodowych i ograniczenia wpływów amerykańskich, z groźbą wciągnięcia USA w trudne długoterminowe zaangażowanie w różnych punktach globu. Jak obawiali się planiści amerykańscy czasu ostatnich miesięcy urzędowania administracji B. Obamy, upadłe państwa mogłyby stworzyć geopolityczne sposobności ekspansji antyzachodniej, słabe rządy i zagrożenia w przestrzeni potencjalnego samoizolującego populację autorytaryzmu, przy czym za istotne niebezpieczeństwo uznano także zaburzenia regionalne dające pole dla grup zbrojnych, które mogłyby zaburzyć drożność szlaków handlowych o znaczeniu geopolitycznym.

Ważnym osiągnięciem w zakresie równoważenia skutków agresji militarnej Rosji reżimu W. Putina w Europie Wschodniej była decyzja USA o rozmieszczeniu w Polsce brygady pancernej wraz z początkiem 2017 r. oraz rozpoczęcie budowy bazy obrony przeciwrakietowej *Aegis Ashore* w Redzikowie - obok podobnej uruchomionej w rumuńskim Deveselu.

Rywalizacja USA-Rosja w XXI w. z perspektywy pozimnowojennych prób realizacji wizji „demokratycznego pokoju”

Jednym z fundamentów polityki zagranicznej USA po zimnej wojnie była kantowska teoria „demokratycznego pokoju”, zakładająca jako prawidłowość (potwierdzoną empirycznie w najnowszej historii stosunków międzynarodowych) brak wojen między demokracjami, wyjaśniany - jak pisał Bruce Russett - w sposób nie w pełni dokładny w odniesieniu do:

- sieci tworzonej przez prawo i instytucje międzynarodowe,
- osiągnięć gospodarczych zaawansowanego kapitalizmu,

¹⁰ Do 21 czerwca 2017 r. USA przeprowadziły w ramach operacji powietrznych przeciw ISIS (Inherent Resolve) ponad 18 tys. ataków w Iraku i Syrii, których koszty za okres sierpień 2014-30 kwietnia 2017 r. wyniosły 13,1 mld dolarów. U.S. Department of Defense, Operation Inherent Resolve. Targeted Operations to Defeat ISIL, <https://www.defense.gov/OIR/> (12.07.2017)

¹¹ *Islamic State of Iraq and Levant - ISIL*. NSS 2015, op. cit., s. 19.

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

- zagrożeń zewnętrznych dla demokracji przemysłowych (Russett, 1990, s. 121-122).

W ocenie B. Russetta, w kontekście braku wojen między demokracjami szczególną uwagę zwrócić należało na konsekwencje - wewnętrzne i międzynarodowe - podstawowej normy liberalnej demokracji, jaką jest rozstrzygnięcie sporów w ramach procesu demokratycznego bez użycia siły, co nie oznacza, że demokracje nie sięgają po środki wojenne przeciwko państwom autorytarnym - reżimom nielegitymizowanym zgodą rządzonych, nieszanującym prawa obywateli do samostanowienia i używającym agresji także wobec innych państw, stanowiąc dla nich zagrożenie (Russett, 1990, s. 124, 129-130).

Jak wyjaśniał Charles Clover, u schyłku ery Jelcyna w rosyjskiej myśli geopolitycznej silne stały się orientacje inspirowane nacjonalizmem eurazjatyckim, reprezentowanym przez Aleksandra Dugina, z myślą o wypchnięciu wpływów amerykańskich z obszaru eurazjatyckiego i pomysłami na wzmocnienie opcji antyamerykańskiej poprzez oś Moskwa-Berlin-Paryż oraz zbliżenie z Iranem i Irakiem (Clover, 1999, s. 10-11). Stephen Kotkin (2016, s. 3-4) uznał przewagę myśli eurazjatyckiej w Rosji współczesnej za dowód trwałości historycznych poszukiwań szczególnej misji i wyjątkowej pozycji międzynarodowej, w przeszłości opartych o koncepcję Moskwy jako Trzeciego Rzymu, idee pan-słowiańskie oraz przywództwo w międzynarodowym ruchu komunistycznym.

Robert Kłaczyński pisał (2017, s. 115), że polityka zagraniczna Rosji w początkach XXI wieku trzymana była w ramach zakreślonej w połowie lat 90. XX w. koncepcji ministra spraw zagranicznych Jewgienija Primakowa, opierającej się na dążeniu do przeciwstawienia się *Pax Americana*, tworzeniu systemu wielobiegunowego oraz taktycznych sojuszy osłabiających pozycję amerykańską, jak nieformalne porozumienie rosyjsko-chińsko-indyjskie (Kłaczyński, 2017a, s. 115).¹²

Keith Payne i John Foster (2015, s. 259-260) zauważyli w politykach USA, obok zagrożeń związanych z nuklearnym kryzysem w relacjach z Rosją, Chinami, Koreą Północną i Iranem - „nową zimną wojnę” pomiędzy mocarstwami zachodnimi a autorytarnym reżimem rosyjskim Putina, której dowodem stała się wojna Rosji z Gruzją w 2008 r. oraz aneksja Krymu przez Rosję w 2014 roku. Szczególną rolę przypisano w ujęciu tych ekspertów oglądowi świata przyjętemu przez putinowskie mocarstwo, zdominowanemu przez radziecką wrogość wobec USA i NATO oraz dążenie do odzyskania dawnej strefy wpływów w Europie Wschodniej (Ibidem). Jak pisał S. Pifer, wśród Ukraińców po agresji rosyjskiej z 2014 r. i bezprawnym zajęciu Krymu

¹² Spośród nowszych publikacji polskich ekspertów na temat relacji Rosja - Chiny wymienić można - m.in. - prace Marcina Kaczmarek oraz Tomasza Kapuśniaka, Dominika Mierzejewskiego i Jakuba Zajączkowskiego (Kaczmarek, 2013, Kapuśniak, Mierzejewski, Zajączkowski, 2009).

Nycz, G., *Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.*

powstało przekonanie, że rezygnacja z arsenału nuklearnego w zamian za rosyjsko-amerykańsko-brytyjskie gwarancje nienaruszalności granic i suwerenności w Memorandum Budapesztańskim z 1994 r. była błędem (Pifer, 2017, s. 74)¹³.

Colin Gray (2012, s. 312-313) zwrócił uwagę na widoczne geopolityczne znaczenie Gruzji w XXI w. jako państwa dążącego do sojuszu z USA przy polityce Rosji prowadzącej do ponownego włączenia Tbilisi do swojej strefy wpływów.

Dramatyczny rok 2014 - wojna na Ukrainie i cień „nowej zimnej wojny” - przyniósł pytania o stabilność porządku geopolitycznego budowanego w okresie po załamaniu układu bipolarnego. Walter Russell Mead ocenił (2014, s. 70-73), że wraz z końcem zimnej wojny wielu obserwatorów połączyło zakończenie rywalizacji ideologicznej pomiędzy demokracją liberalną a radzieckim komunizmem (zgodnie z tezą Francisa Fukuyamy, rozstrzygające na korzyść demokracji) z towarzyszącymi mu uwarunkowaniami geopolitycznymi, które miały jednak charakter tymczasowy. Przewidywania o nieuchronności przyjęcia zachodniego systemu politycznego i pacyfizmu lub pozostawiania na obrzeżach modernizacji z możliwością rywalizacji z Zachodem tylko poprzez zbrojenia nuklearne - jak w przypadku Korei Północnej - nie doceniały jednak nacisku mocarstw rewizjonistycznych, tj. Rosji, Chin i Iranu, dążących do podważenia ładu pozimnowojennego poprzez konfrontację z mocarstwami zachodnimi. Polemizując z tymi tezami G. John Ikenberry przekonywał, że pozimnowojenny liberalny porządek międzynarodowy jest oparty na bardzo silnych fundamentach, w tym amerykańskim systemie sojuszy, z którymi nie mogą się równać zdolności sojusznicze Rosji i Chin, w coraz większym stopniu otaczanych przez prozachodnie demokracje, w tym Ukrainę - obok demokracji Europy Wschodniej - i Tajwan wraz z nowymi demokracjami azjatyckimi (Ikenberry, 2014, s. 86-87, 90).

Krytykujący zachodnią politykę promowania demokracji i liberalnych wartości politycznych na Ukrainie jako niepotrzebnie drażniącą strzegącą respektowanej przez realizm własnej strefy wpływów Rosję, John J. Mearsheimer zasugerował (2014, s. 87), by alternatywą dla prowadzonej do 2014 r. westernizacji Ukrainy było zamienienie jej w neutralne państwo buforowe między NATO a Rosją na podobieństwo Austrii w okresie zimnowojennym, przy wykluczeniu członkostwa ukraińskiego i gruzińskiego w Sojuszu Północnoatlantyckim oraz przyznaniu zachodniej pomocy gospodarczej dla Kijowa. Jak apelowali J. J. Mearsheimer i Stephen Walt, u progu administracji Donalda Trumpa, USA powinny porzucić politykę liberalnego hegemonizmu, angażującą Waszyngton w nadmiernie interwencjonistyczne działania na rzecz promowania demokracji, by zastąpić ją strategią „równoważenia zamorskiego”

¹³ http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/49/765

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

(„*offshore balancing*”), polegającą na powstrzymaniu potencjalnych hegemonów w trzech kluczowych regionach, tj. w Europie, Azji Wschodniej i w obszarze Zatoki Perskiej, w razie potrzeby używając sił zbrojnych by pomóc regionalnym mocarstwom zatrzymać hegemonialnego agresora, tj. dokonać zrównoważenia sił (Mearsheimer, Walt, 2016, s. 71-74). Ta strategia miała prowadzić do zawężenia roli Stanów Zjednoczonych z pozycji globalnego policjanta do supermocarstwa wykorzystującego bezpieczne położenie geopolityczne do oparcia bezpieczeństwa w poszczególnych regionach na barkach sojuszników.

Saul Bernard Cohen argumentował (2009, s. 234-236), że przyjęcie Ukrainy do NATO byłoby „większą geopolityczną gafą” („*major geopolitical blunder*”), zagrażając terytorialnej jedności kraju poprzez konflikt z Rosją, przy czym uczyony ten uznał za bardzo korzystne ukraińskie członkostwo w Unii Europejskiej jako wsparcie dla rozwoju tego państwa i szansę na zdobycie przez Ukrainę pozycji pomostu między obszarem *Heartlandu* i dziedziną mocarstw morskich. Według Cohena w pozimnowojennej ekspansji zachodniej w obszarze wschodnioeuropejskim brakowało stabilnego rozwiązania geopolitycznego poprzez brak równowagi między wpływami Zachodu i Rosji. Choć członkostwo Czech i Węgier w NATO nie zagrażało stabilności geopolitycznej, przystąpienie Polski już tak. W ujęciu Cohena na obszar wschodnioeuropejski należało spoglądać w kontekście koncepcji Halforda Mackindera z czasu I wojny światowej prowadzących do poparcia utworzenia „warstwy środkowej” („*middle tier*”) niepodległych państw pomiędzy Niemcami a Rosją (nawiązującej do wizji Isaiaha Bowmana). Jej liderami powinny być Polska i Rumunia, tworzące „kordon sanitarny” rozdzielający zwaśnione mocarstwa - Berlin i Moskwę (Ibidem)¹⁴. Ekspansja III Rzeszy i następnie ZSRR uniemożliwiła realizację tego planu, zaś - jak pisał S. Cohen - po zimnej wojnie włączenie byłych satelitów Związku Radzieckiego do obozu państw zachodnich nie zapewniło geopolitycznej równowagi (Ibidem).

Z perspektywy roku 2017 wydawać się mogło, że remedium na brak równowagi w relacjach wschodnioeuropejskich tworzy powrót do międzywojennej koncepcji Międzymorza w postaci idei Trójmorza (zbliżenia państw pomiędzy Bałtykiem, Adriatykiem i Morzem Czarnym). Podczas szczytu Trójmorza 6 lipca 2017 r. prezydent USA Donald Trump poparł tę inicjatywę uznając, że przyczyni się ona do zwiększenia dobrobytu mieszkańców tego obszaru oraz umocnienia niepodległości jego państw, zabezpieczając je od groźby zewnętrznych prób wywierania przymusu i zauważył szanse Inicjatywy Trzech Mórz na poprawę bezpieczeństwa energetycznego także poprzez zakup

¹⁴ Isaiah Bowman pisał w 1921 r. w odniesieniu do stanu rzeczy po zakończeniu I wojny światowej o “Nowej Europie” - wyłonieniu się nowych państw narodowych w miejsce podziału, który wydawał się na zawsze utrwalony (Bowman, 1921, s. 5-6).

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

surowców energetycznych ze Stanów Zjednoczonych jako czołowego eksportera energii¹⁵.

Pierwsze spotkanie 12 państw Trójmorza jako nieformalnej inicjatywy realizowanej pod kierunkiem polsko-chorwackim (Austrii, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier) odbyło się w sierpniu 2016 r. w Dubrowniku¹⁶. W deklaracji ze szczytu podkreślono przydatność środków Unii Europejskiej, tj. Instrumentu Łącząc Europę (*Connecting Europe Facility*, CEF) oraz Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych (*European Structural and Investment Funds*), a także ustalono jako kierunek wspólnych działań projekty energetyczne, transportowe, rozwój komunikacji cyfrowej i wybranych sektorów gospodarki. Kluczowe korzyści z realizacji tej inicjatywy, jak odnotowali Ian Brzeziński i David Koranyi (2017), miały obejmować inwestycje infrastrukturalne na linii Północ-Południe (m.in.) w zakresie przesyłu energii i transportu w regionie o 105-milionowej ludności wytwarzającej 3,3 bln dol. PKB rocznie. Trójmorze było także interpretowane jako próba oparcia się presji energetycznej i militarnej ze strony Rosji oraz ekonomicznej i ideologicznej ze strony Brukseli, Berlina i Paryża (Bault, 2017). Poparcie USA dla Trójmorza mogłoby okazać się szczególnie ważne przy niepewnym stosunku Europy Zachodniej do tej inicjatywy (Ansley, 2017). Kluczowym przedsięwzięciem realizowanym w ramach Trójmorza stało się tworzenie połączenia między terminalem do odbioru gazu skroplonego (LNG) w Świnoujściu a planowanym terminalem na chorwackiej wyspie Krk.

W kontekście idei Międzymorza A. Petersen (2011, 74-76) pisał, że prometejska wizja Józefa Piłsudskiego wyzwalała się mniejszych narodów Eurazji znalazła urzeczywistnienie po rozpadzie ZSRR, przy czym Rosja sprzeciwiała się rozszerzeniu NATO o Ukrainę (i Gruzję) przedstawiając je jako naruszenie równowagi Wschód-Zachód. Uzupełniająca prometeizm wizja Międzymorza w ujęciu J. Piłsudskiego stwarzała perspektywy odbudowy Rzeczypospolitej Obojga Narodów ery Jagiellonów, a także nawiązywała do koncepcji księcia Adama Czartoryskiego (ministra carskiego, który ostrzegał przed zagrożeniem rosyjskim dla Europy) oraz tworzenia federacji niepodległych państw wyprowadzonych z orbity rosyjskiej ze wsparciem mocarstw zachodnich. XXI-wieczne zmagania o „Wyspę Świata” przebiegały pod znakiem wspieranych przez mocarstwa zachodnie euroatlantyckich aspiracji państw dawnej radzieckiej strefy wpływów oraz demokratycznych „kolorowych

¹⁵ <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-three-seas-initiative-summit-july-6-2017>
<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-people-poland-july-6-2017>

¹⁶

[http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative\(1\).pdf](http://predsjednica.hr/files/The%20Joint%20Statement%20on%20The%20Three%20Seas%20Initiative(1).pdf)

Nycz, G., *Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.*

rewolucji” w b. ZSRR (Petersen, 2011, 82-83). Były one odbierane przez autorytarny reżim W. Putina jako wyraz geopolitycznej inwazji zachodniej w obszarze poradzieckim, kształtującej pole nowego konfliktu między odrzucającą przemiany demokratyczne Rosją i zabiegającymi o ochronę nowych wschodnioeuropejskich sojuszników Stanami Zjednoczonymi (Ibidem).

Szczególnie istotnym wymiarem rywalizacji na obszarze „Wyspy Świata” stała się płaszczyzna geoeconomiczna, tj. zmagania o kontrolę nad produkcją i dystrybucją energii (ropy i gazu) przy dążeniach chińskich do zwiększenia dostaw oraz uporze Rosji w obronie pozycji dostawcy z najbardziej wszechstronną ofertą o sile monopolisty oraz możliwością szantażu energetycznego (Petersen, 2011, 98-99). Groźba szantażu Rosji wynikać mogła z jej nietransparentnej działalności na rynkach energii umożliwiającej budowę wpływów politycznych oraz podważanie niezależności energetycznej państw tranzytowych, w tym zwłaszcza Ukrainy, poprzez operacje Gazpromu (Ibidem).

Geoekonomia i współczesna rywalizacja na obszarze *Heartlandu* i *Rimlandu*

W kontekście wyzwań początku XXI wieku Bruce Berkowitz oceniał (2008, s.228), że dla USA szczególne znaczenie miały m.in. dylematy współpracy z państwami autorytarnymi, atrakcyjnymi z przyczyn ekonomicznych lub bezpieczeństwa, w tym zwłaszcza Chinami (w zakresie wspierania wzrostu gospodarczego) i Rosją (w kampaniach przeciw terrorystom islamskim), które jednak poprzez polityki antydemokratyczne oraz ekspansję w sąsiedztwie - jak Rosji wobec Ukrainy, Gruzji i Białorusi - pozostały bardzo trudnymi partnerami.

Z perspektywy lat 90. XX w. Zbigniew Brzeziński optymistycznie postrzegał eurazjatycki obszar rywalizacji jako pole do geopolitycznego pluralizmu i szans na sojusz amerykańsko-chiński ze względu na brak trwałych sprzecznych interesów, takich jak konflikty graniczne - nie uznając za szczególnie problematycznej kwestii tajwańskiej ujmowanej w kontekście absorpcji Hong-Kongu z odmiennym systemem politycznym (Brzeziński, 1997, s. 207).

Jak wyjaśniał dyrektor CIA James Clapper (2016, s. 16), w drugiej dekadzie XXI w. można było obserwować wzrost geopolitycznej rywalizacji głównych potęg, przy czym Rosja i Chiny starały się uzyskać większy wpływ w sąsiadujących regionach, co prowadziło do wzmożonej konkurencji geopolitycznej na peryferiach Rosji i Chin bez widma poważnego konfliktu z USA, ale z perspektywą zmagania na niższych poziomach - m.in., ekonomicznym, propagandowym, starć pośrednich. XXI-wieczny wzrost zainteresowania USA geopolityką i wielką strategią (wyjaśniany w kontekście zagrożenia rosyjskiego i rosnącej potęgi Chin) może być analizowany w odniesieniu do lokalizacji głównej części światowych zasobów ekonomicznych w Eurazji i długo

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

uprawianej przez polityki USA powstrzymywania zagrażającego USA eurazjatyckiego hegemonu (O'Rourke, 2017). Wagę Azji Środkowej podkreśliła rywalizacja chińsko-rosyjska o wpływy w tym regionie, w którym w okresie pozimnowojennym coraz bardziej widoczne stawały się wpływy uzależnionego od importu węglowodorów Pekinu, kuszącego także dawne środkowoazjatyckie republiki ZSRR wizję nowego Jedwabnego Szlaku (Kłaczyński, 2017b, s. 79-82). Robert Blackwill i Meghan O'Sullivan (2014, s. 102-104) przypisywali konsekwencje geopolityczne amerykańskiemu zwiększeniu wydobycia surowców energetycznych poprzez technologię wiercenia horyzontalnego i wykorzystania gazu łupkowego. Implikuje to zmiany na światowej mapie handlu energią drugiej dekady XXI w., przy spadku cen energii na skutek wzrostu jej produkcji w Stanach Zjednoczonych, oznaczającym spadek dochodów Rosji i państw Zatoki Perskiej. Dla rosyjskiej gospodarki spadające ceny ropy okazały się być może poważniejszym ciosem niż skutki sankcji nałożonych na Moskwę przez Unię Europejską i Stany Zjednoczone w związku z aneksją Krymu, agresją przeciw Ukrainie i wspieraniem zbrojnych prorosyjskich separatystów (Ryc. 1 i 3)¹⁷. Co istotne, na rekordowym poziomie ok. 9,4 mln baryłek dziennie utrzymywało się wydobycie ropy w USA w 2015 r. (Ryc. 2).

Ryc. 1. Ceny ropy naftowej w latach 1987-2017

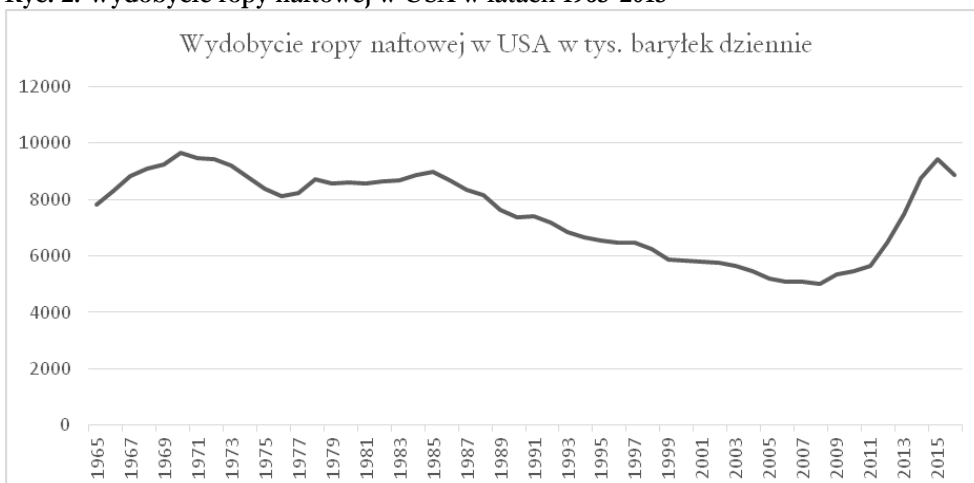

Źródło: dane U.S. Energy Information Administration (EIA) za Thomson Reuters, https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_spt_s1_d.htm

¹⁷ W ocenie ekspertów Banku Światowego do 2017 r. Rosja zdołała dostosować się do niższych cen ropy, by wejść w okres poprawy wzrostu gospodarczego po recesji, na którą nakładały się efekty obniżki dochodów z eksportu produktów naftowych oraz sankcji mocarstw zachodnich. World Bank Group, *From Recession to Recovery, 37 Russia Economic Report*, May 2017, s. 12, 14, 20, 34, <http://pubdocs.worldbank.org/en/383241495487103815/RER-37-May26-FINAL-with-summary.pdf>

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

Ryc. 2. Wydobywanie ropy naftowej w USA w latach 1965-2015

Źródło danych: U.S. Energy Information Administration, Petroleum & Other Liquids, https://www.eia.gov/dnav/pet/hist_xls/MCRFPUS2a.xls

Ryc. 3. Stopa wzrostu gospodarczego Rosji w latach 1992-2016

Źródło: dane Banku Światowego i OECD, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RU>

Podsumowanie

Przy ograniczonej pozimnowojennej roli Rosji i podnoszącej się pozycji Chin oraz zagrożeniach terroryzmu islamskiego wymagających współpracy z partnerami muzułmańskimi, modyfikacje polityki bezpieczeństwa USA początku XXI stulecia prowadziły od unipolaryzmu czasu urzędowania administracji G.

Ryc. 4. Podziały geopolityczne w Europie Wschodniej roku 1989, 2004 i 2014

Mapa powstała dzięki programowi Google Earth 2017.

W. Busha po zamachach z 11 września 2001 r. do multipolaryzmu lat administracji B. Obamy. Ważne pozimnowojenne zmiany o znaczeniu geopolitycznym dotyczące sfer wpływów obejmowały włączenie obszaru dawnych państw satelickich ZSRR do zachodniego systemu sojuszy i integracji, co oznaczało przesunięcie zachodniej sfery kontroli (NATO, UE) daleko na Wschód od linii dawnej „żelaznej kurtyny” - od wschodnich wybrzeży dawnej RFN do wschodniej granicy Estonii oraz od Triestu do najdalej wysuniętych na wschód części wybrzeża Rumunii (Ryc. 4)¹⁸. Szczególnie istotny z perspektywy geopolitycznej wydawać się mógł widoczny wyraźniej od 2014 r. konflikt między Rosją a mocarstwami zachodnimi, o natężeniu częściowo uzasadniającym sformułowanie „nowa zimna wojna”. Za bardzo ważny w politykach obronnych Waszyngtonu po zimnej wojnie uznać należy trwały wzrost znaczenia zagrożeń regionalnych, mających wpływ na bezpieczeństwo światowe, takich jak zbrojenia nuklearne Korei Północnej. Zmiany o potencjalnym znaczeniu dla równowagi

¹⁸ Tj. w linii prostej o ponad 1160 km w obszarze bałtyckim (od Niemiec zachodnich do Estonii) i o ponad 1230 km od północnwschodnich Włoch do północnwschodniej Rumunii, zaś włączenie Ukrainy do obszaru tworzonych przez mocarstwa zachodnie - możliwe w świetle podejmowanych już w drugiej połowie lat 90. XX w. prób przyjęcia tego państwa do NATO, przybliżonego przez „pomarańczową rewolucję” oraz odsunięcie prorosyjskiego prezydenta Wiktora Janukowycza w lutym 2014 r. - oznaczałoby poszerzenie strefy zachodniej o dalsze ponad 920 km na wschód - od północno-czarnomorskich granic rumuńskich do obwodu ługańskiego - i blisko 1200 km od granic Lubelszczyzny do okolic Świerdłowska w obwodzie ługańskim (odległości w km podane na podstawie programu Google Earth 2017).

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

strategicznej w wymiarze geopolitycznym na początku XXI w. dotyczyły także inwestycji USA w obszarze obrony przeciwrakietowej (*Ballistic Missile Defense*, BMD), stwarzających perspektywę trwałej przewagi amerykańskiego systemu sojuszy nad rywalizującymi z nim mocarstwami.

Literatura

- Agnew, J., 2003, *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*, Routledge, New York.
- Ansley, R., 2017, *Making the Three Seas Initiative a Priority for Trump*, May 3, Atlantic Council, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/making-the-three-seas-initiative-a-priority-for-trump>
- Bacevich, A., 2008, *The Limits of Power. The End of American Exceptionalism*, Metropolitan Books, New York.
- Bault, O., 2017, *The Three Seas Initiative: Strengthening Cooperation in Central and Eastern Europe*, Visegrad Post, May 13, <https://visegradpost.com/en/2017/05/13/the-three-seas-initiative-strengthening-cooperation-in-central-and-eastern-europe/>
- Berkowitz, B., 2008, *Strategic Advantage. Challengers, Competitors, and Threats to America's Future*, Washington D.C., Georgetown University Press.
- Black, J., 2016, *Geopolitics and the Quest for Dominance*, Indiana University Press, Bloomington.
- Blackwill, R., O'Sullivan, M., 2014, *America's Energy Edge. The Geopolitical Consequences of the Shale Revolution*, Foreign Affairs, March/April, Vol. 93, No. 2, s. 102-114.
- Bowman, I., 1921, *The New World. Problems in Political Geography*, World Book Company, Yonkers-on-Hudson.
- Brzezinski, Z., 1997, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York.
- Brzezinski, I., Koranyi, D., 2017, *The Three Seas Summit: A Step Toward Realizing the Vision of a Europe Whole, Free, and at Peace?*, July 5, Atlantic Council, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-three-seas-summit-a-step-toward-realizing-the-vision-of-a-europe-whole-free-and-at-peace>
- Chandler, R., 1995, *On Deterrence, Balance of Power, And Geopolitics*, [w:] M. L. Best, J. Hughes-Wilson, A. A. Piontkowsky, ed., *Strategic Stability in the Post-Cold War World and the Future of Nuclear Disarmament*, Springer Science+Business Media, Dordrecht, s. 53-67.
- Clapper, J., 2016, *Statement for the Record Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community Senate Armed Services Committee*, Director of National Intelligence, February 9, https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Clapper_02-09-16.pdf
- Clover, Ch., 1999, *Dreams of the Eurasian Heartland: The Reemergence of Geopolitics*, Foreign Affairs, March/April, Vol. 78, No. 2, s. 9-13.

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

- Cohen, S. B., 2009, *Geopolitics. The Geography of International Relations*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Cohen, S. B., 1991, *Presidential Address: Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era*, Annals of the Association of American Geographers, Vol. 81, No. 4, December, s. 551-580.
- Cohen, S. B., Rosenthal, L. D., 1971, *A Geographical Model for Political Systems Analysis*, Geographical Review, January, Vol. 61, No. 1, s. 5-31.
- Durkalec, J., 2013, *The Role of Missile Defence in NATO Deterrence*, [w:] M. A. Piotrowski, ed., *Regional Approaches to the role of missile defence in reducing nuclear threats*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, s. 19-28.
- Echevarria, A. J., 2014, *Reconsidering the American War of War. US Military Practice from the Revolution to Afghanistan*, Georgetown University Press, Washington D.C.
- Edström, B., Björk, R., Lundén, T. (red.), 2014, *Rudolf Kjellen. Geopolitiken och konservatismen*, Hjalmarson & Högberg Bokförlag, Stockholm.
- Gray, C., 2003, *The Reformation of Deterrence: Moving On*, Comparative Strategy, 22:5, s. 429.
- Gray, C., 2012, *Geopolitics and Deterrence*, Comparative Strategy, 31:4, s. 295-321.
- Ikenberry, G. J., 2014, *The Illusion of Geopolitics. The Enduring Power of the Liberal Order*, Foreign Affairs, May/June, Vol. 93, No.3, s. 80-90.
- Jean, C., 2003, *Geopolityka*, tłum. T. Orłowski, J. Pawłowska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Jervis, R., 2017, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton.
- Kaczmarek, M., 2013, *Niedźwiedź patrzy na smoka. Rosyjska debata na temat Chin*, Punkt Widzenia, Numer 31, luty, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa.
- Kapuśniak, T., Mierzejewski, D., Zajączkowski, J., 2009, *Strategiczny trójkąt Rosja - Chiny - Indie: szanse i wyzwania w XXI wieku*, koordynator projektu: Tomasz Kapuśniak, Prace Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, t. 5, Lublin-Łódź-Warszawa.
- Kazanecki, W., 2013, *Geopolityka okresu zimnej wojny*, [w:] Dybczyński A., red., *Geopolityka*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Kłaczyński, R., 2017a, *Federacja Rosyjska i Republika Białoruś na przełomie XX i XXI wieku. Studium historyczno-polityczno-gospodarcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Kłaczyński, R., 2017b, *Rosyjsko - chińska rywalizacja o surowce energetyczne Zachodniego Turkiestanu*, Przegląd Geopolityczny, 20, s. 74-85.
- Kotkin, S., 2016, *Russia's Perpetual Geopolitics. Putin Returns to the Historical Pattern*, Foreign Affairs, May/June, Vol. 95, No. 3, s. 2-9.
- Lieber, K. A., Press, D. G., 2006, *The Rise of U.S. Nuclear Primacy*, Foreign Affairs, March/April, Vol. 85, No. 2, s. 47-48, 42-54.

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszenia w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

- Mackinder, H., 1904, *The Geographical Pivot of History*, The Geographical Journal, Vol. XXIII, No. 4, s. 421-444 (December, Vol. 170, No. 4, s. 298-321).
- Mackinder, H., 1943, *The Round World and the Winning of the Peace*, Foreign Affairs, July, Vol 21, No. 4, s. 595-605.
- Mackinder, H., 2009, *Democratic ideals and reality. A study in the politics of reconstruction*, Faber and Faber, London.
- Mead, W. R., 2014, *The Return of Geopolitics. The Revenge of the Revisionist Powers*, Foreign Affairs, May/June, Vol. 93, No. 3, s. 69–79.
- Mearsheimer, J. J., 2014, *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin*, Foreign Affairs, September/October, Vol. 93, No. 5, s. 77–89.
- Mearsheimer, J., Walt, S., 2016, *The Case for Offshore Balancing*, Foreign Affairs, July/August, Vol. 95, No 4, s. 70-83.
- Meinig, D., 1956, *Heartland and Rimland in Eurasian History*, The Western Political Quarterly, September, Vol. 9, No. 3, s. 553-569.
- O'Rourke, R., 2017, *A Shift in the International Security Environment: Potential Implications for Defense - Issues for Congress*, Congressional Research Service.
- Owen, M., Maurer, K., 2012, *No Easy Day. The Firsthand Account of the Mission That Killed Osama bin Laden*, Dutton, New York.
- Payne, K. B., 2011, *The Great American Gamble: Deterrence Theory and Practice from the Cold War to the Twenty-First Century*, National Institute Press, Fairfax.
- Payne, K., 2003, *The Fallacies of Cold War Deterrence and a New Direction*, Comparative Strategy, 22:5, s. 411-428.
- Payne, K., Foster, J., 2015, *Nuclear Force Adaptability for Deterrence and Assurance: A Prudent Alternative to Minimum Deterrence*, Comparative Strategy, 34:3, s. 247-309.
- Petersen, A., 2011, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*, Praeger Security International, Santa Barbara.
- Pifer, S., 2017, *The Eagle and the Trident. U.S.-Ukraine Relations in Turbulent Times*, Brookings Institution Press, Washington D.C.
- Reveron, D., Gvosdev, N., Owens, M., 2015, *US Foreign Policy and Defense Strategy. The Evolution of an Incidental Superpower*, Georgetown University Press, Washington D.C.
- Russett, B., 1990, *Controlling the Sword. The Democratic Governance of National Security*, Harvard University Press, Cambridge & London.
- Sarkesian, S. C., Williams, J. A., Cimbala, S. J., 2013, *US National Security. Policymakers, Processes, and Politics*, Lynne Rienner, Boulder–London.
- Sloan, E., 2017, *Modern Military Strategy. An introduction*, Routledge, London & New York.
- Spykman, N., 2008, *America's Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, Transaction Publishers, New Brunswick.

Nycz, G., Geopolityczny wymiar poszukiwań równowagi strategicznej i narzędzi odstraszania w polityce bezpieczeństwa USA w XXI wieku, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 50-72.

- Spykman, N., Nicoll, H., 1944, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace and Company, New York.
- Walton, C. D., 2007, *Geopolitics and the Great Powers in the Twenty-first Century. Multipolarity and the revolution in strategic perspective*, Routledge, London & New York.
- Weigley, R., 1995, *The Necessity of Force: The Civil War, World War II, and the American View of War* [w:] Boritt G., ed., *War Comes Again: Comparative Vistas on the Civil War and World War II*, Oxford University Press, New York.

Geopolitical dimension of the pursuit of strategic balance and tools of deterrence in U.S. security policy in the XXI century

The aim of the text is an analysis of changes in U.S. deterrence policy after the Cold War under the conditions of the "second nuclear age", the growing number of countries in the possession of weapons of mass destruction and threats of its seizure by aggressive rogue states governed by dictatorships or terrorist organizations. The basic modifications of U.S. deterrence policies incorporated the replacement of one major threat and rival by many potential state and non-state adversaries of diverse potentials and capacities, demanding the introduction of "tailored" deterrence. In the post-Cold War era the relations with mighty non-democratic powers, Russia and China, and countries hostile towards the West developing weapons of mass destruction and its delivery means (North Korea, Iran) remained the geopolitical challenges of most serious significance for the United States. A geopolitical challenge of particularly high difficulty concerned a growing hostility of Russia towards the Western powers, multiplied by the enlargement of NATO and Euro-Atlantic aspirations of Ukraine and Georgia, which became a reason for the authoritarian and violent regime of Vladimir Putin to start a military aggression, which opened, altogether with an illegal annexation of Crimea, the era of the so called "New Cold War". In reference to the dissertations of H. Mackinder, particularly important remains the question concerning the position of Eastern Europe as a key to Eurasian "Heartland" and an area striving for independence in circumstances of Russian pressure.

Key words: strategic balance, deterrence, U.S. security policy, "Heartland", Eurasian geopolitics.